

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1983. – *Südostansicht der Kirche.*

SKAST KIRKE -

SKAST HERRED

Sognet nævnes første gang 1299.¹ Kirken, der ligesom Jerne kirke skal have været viet 5. *Martin*,² er i kirkelisten i Ribe Oldemoder (midten af 1300'erne) sat til højeste ydelse, en afgift på 8 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). Antagelig før 1338 blev kirken inkorporeret i kantoratet i Ribe domkapitel,³ hvortil den hørte indtil 1687, da kronen skødede den til borgmester Christoffer Castensen i Ribe.⁴ Dennes søn, provst Maturin Castensen, var såvel kirkens ejer som dens sognepræst til sin død 1747⁵ (jfr. hans initialer på tårnet samt hans epitaf i Jerne kirke, s. 992f.). På auktionen efter ham 1749 blev kirken erhvervet af amtsforvalter Jørgen Bruun til Krogsgård (jfr. mindetavle nr. 1),⁶ og den fulgte herefter denne gård, indtil sognets hartkornsejere fik andel i den i begyndelsen af 1800'erne.⁷ Kirken overgik til selveje 1909.

Sognet var siden 1500'erne *anneks* til Jerne.⁸ Det blev et selvstændigt pastorat 1974.

Kirken ligger i den nordre del af landsbyen, stadig med frit udsyn over markerne mod vest. *Kirkegården* har bevaret sine gamle skel undtagen i den vestre side, hvor et større areal er taget ind til begravelse i slutningen af 1970'erne. Hele kirkegården, såvel den gamle del som udvidelsen, hegnes af stensatte jorddiger. *Hovedindgangen* i øst, bestående af en port med nye, tunge gitterfløje, ophængt mellem bastionsagtige piller, er ifølge indskrift »Skænket af forhenværende kirkeværge, købmand P. C. Christen-

sen«. En port i det udflyttede vestdige samt en låge midt i det forlængede norddige lukkes af jerngitre.

Kirkegårdens tre gamle *†indgange*, i øst, syd og vest, bestod af murede og hvidtede piller (»stetter«), tækket med bly. Den østre, vel på den nuværendes plads, er nævnt 1668⁹, mens en søndre stette og en vestre portstette er omtalt første gang 1700.¹⁰ I 1800'erne var der i både øst og vest en port og låge, de sidste lukket af et drejeligt »kryds«, der 1875 ønskedes udskiftet med smedejernslåger. Den vestre »ligport« blev nedlagt 1880. Kirkegården lå længe hen i græs med en gangsti fra den østre til den vestre indgang. En såkaldt »planering« og regulering af kirkegårdens gravsteder blev påbegyndt 1880.¹¹

Et *kapel* vest for tårnet, uden for det gamle vestskel, fra o. 1950, har afvalmet skifertag og står i blank mur. 1987 tog man et nyt *graverhus* i brug nord for kirkegården, tegnet af arkitekt Jens Vilhelmsen og indeholdende bl. a. redskabsrum, præsteværelse og graverkontor. Den lange, hvidtede og teglhængte bygning er opført som en forlængelse af et ældre hus.

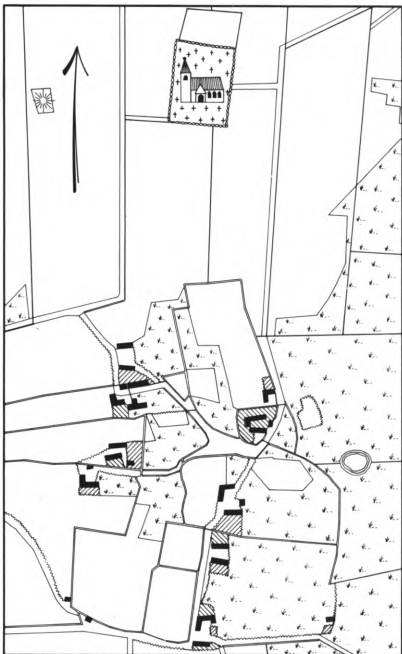

Fig. 2. Matrikelkort 1:10000, målt af Astrup 1793. – *Katasterkarte*.

Den oprindelige kirkegård omgives af store, stynede elme, den ny kirkegård af en bøgehæk samt af egetræer (hesteeg) i syd og bøgetræer i vest.

BYGNING

Kirken er en statelig romansk kvaderstensbygning, knap 33 m lang, bestående af kor og skib, som tidligt er forlænget i både øst og vest, koret til dobbelt størrelse, skibet med godt en tredjedel. Til denne forlængede kirke er i senmiddelalderen føjet et tårn i vest samt et *†våbenhus* i syd. Sidstnævnte blev nedrevet i forbindelse med en omfattende istandsættelse og ombygning ved Horsensarkitekten Hector Estrup 1891-92, hvorunder kirkens hovedindgang blev henlagt til tårnet. Orienteringen har nogen afvigelse mod syd.

Bygningshistorie. Den lange, udvidede *romanske kirke* fremtræder i dag som et sluttet monument, hvorfor den i det følgende vil blive beskrevet under ét. De ældste afsnit er formodentlig opført o. 1200. Denne bygning, hvis gavle blev nedbrudt i forbindelse med de respektive udvidelser, var tilsyneladende overalt af granitkvadre, hvorimod der i de forlængede afsnit er anvendt mindre partier af tuf, således i vestudvidelsens norddør og nordvindue samt i korets vistnok omdannede, nordvestre vindue. En gennemgang af de mange bevarede vinduer synes at vise, at vestudvidelsen er foretaget relativ kort tid efter færdiggørelsen af kirkens ældste dele, mens korudvidelsen kan være lidt yngre og måske er fra o. 1250.

Kvaderstensmurværket, der som nævnt er iblandet små partier af *tuf*, er i såvel kirkens kerne som i de forlængede afsnit præget af stor ensartethed, en uniformitet, som er blevet yderligere styrket under ombygningen 1891-92, da facaderne i betydeligt omfang blev omsat. Den gennemløbende *sokkel* er svagt hulkelet i kirkens østre dele indtil skibets syddør, men skråkantede i skibets vestre del. Af de hulkantede kvadre er syv ledsaget af en lille rille, fem af to riller, nu spredt rundt omkring i bygningen. En sokkelkvader under præstedøren, i korets sydside,

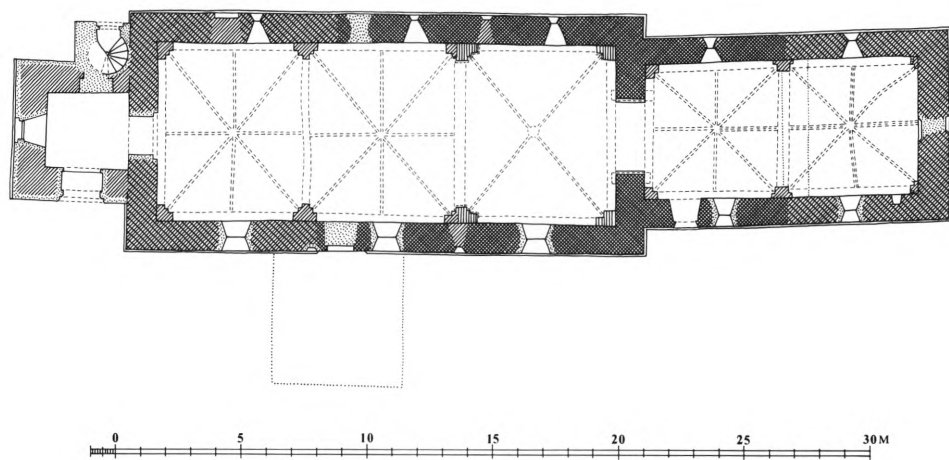

Fig. 3. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Jacobsen 1986, tegnet af Marianne Nielsen 1989. – *Grundriss.*

prydes af et simpelt zigzagsmønster. I hele kirkens længde afsluttes langmurene oventil med en *gesims*, profileret i syd (rundstav over hulkant) og skråkantet i nord. Tilsvarende udkragede skifter i murkronen kendes i Vester Nykirke (s. 1714) og Brøndum, men er ellers et sjældent træk i kvaderstensarkitekturen.

Opmålingen 1890 af kirkens relativt uforstyrrede nordfacade (fig. 6) viser, at kvadrene her overvejende sad i regelmæssigt gennemløbende skifter. Et spring i skiftegangen mellem korets to vinduer er fremkommet i forbindelse med forlængelsen, og på samme måde må vi forklare forstyrrelserne i skibets murværk ca. 8 m fra det nordvestre hjørne. Tilsvarende brud lader sig derimod ikke udpege i kirkens sydfacade, hvor murværket i langt højere grad er omsat og rettet til. Her fremtræder granitkvadrene nu underligt sterile, og alt er glat og pænt. Synsforretningerne viser, at murværket er sat om flere gange (jfr. ndf.), og om istandsættelsen 1891-92 ved vi, at skibets vestre romanske vindue blev flyttet et stykke mod vest, uden at det i dag kan aflæses i muren. Tre granitkvadre østligt i skibets sydside er usædvanligt store. De måler ca. 75 cm i højden og er henholdsvis 63, 112 og 83 cm lange.¹²

Døre. I forbindelse med kirkens ombygning 1891-92 genåbnedes en såkaldt præstedør vestligt i korets sydside. Samtidig tilmurede man skibets syddør, der nu står som en udvendig niche. Døren i vestforlængelsens nordside var

da allerede tilmuret. Samtlige døre er meget enkle i deres udformning, de har rektantede åbninger, dækkes udvendig af vandrette granitoverligger og er indvendig smigede.

Præstedøren er 191 cm høj og hæver sig over bygningens sokkel. Karmene, som udgøres af fem kvaderskifter, er udvendig smigede. Ifølge Hector Estrups opmåling dækkes døren indvendig af et fladbuget stik, muret af gule og røde mursten.

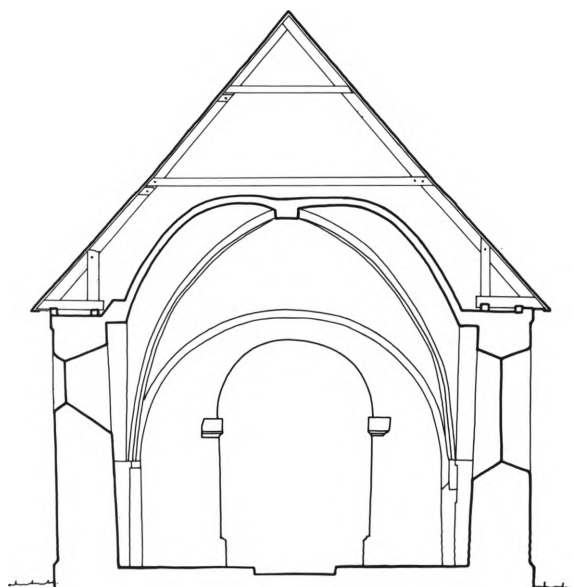

Fig. 4. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Jacobsen 1986, tegnet af Marianne Nielsen 1989. – *Querschnitt durch Schiff nach Osten.*

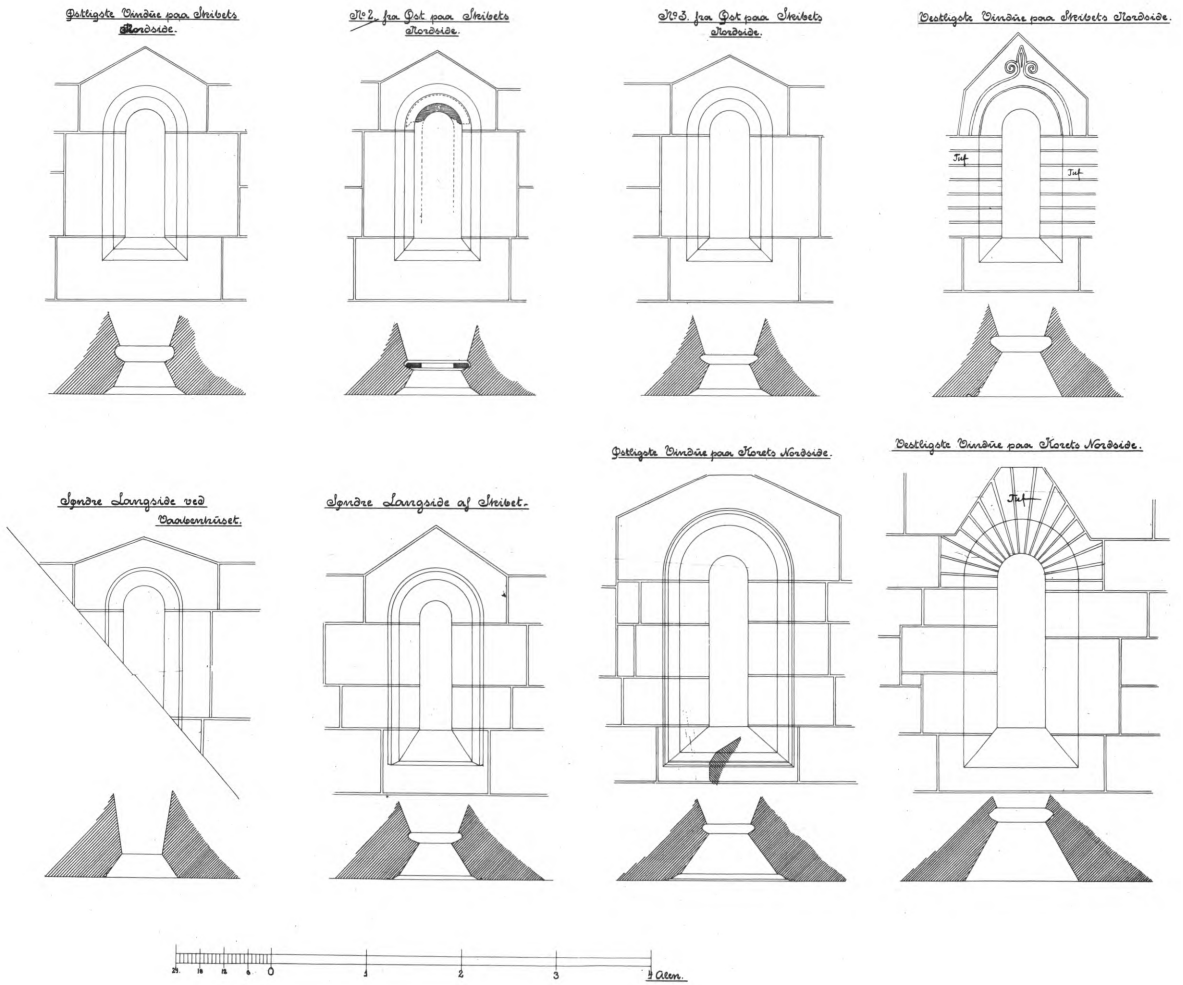

Fig. 5 a-h. Romanske vinduer (s. 1884f.), målt og tegnet af Hector Estrup 1888. 1:50. a-c. Skibets nordside, fra øst mod vest. d. Vestforlængelsens nordside. e-f. Skibets sydside, det vestre og det østre vindue. g-h. Korets nordside, det østre og det vestre vindue. – *Romanische Fenster. a-c. Nördliche Langhauswand, von Osten nach Westen. d. Nordseite der Westverlängerung. e-f. Südliche Langhauswand, westliches und östliches Fenster. g-h. Nördliche Chorbauwand, östliches und westliches Fenster. 1888.*

Skibets syddør er 185 cm høj, karmene er dannet af rejste hjørnekvadere. Døråbningen bryder soklen, og i bunden ligger en slidt tærskelsten. Indvendig var den nu tilmurede dør dækket af en flad rundbue (sml. fig. 9-10).

Døren i vestforlængelsens nordside (fig. 35), ca. 4 m fra det nordvestre hjørne, ses som en udvendig, rektantet blanding, 195 cm høj, mens karmene indvendig er markeret i murværket. Udvendig rejser døren sig over soklen og har sider af almindelige kvadre. Hector Estrup konstaterede ved sin undersøgelse 1890, at dø-

ren indvendig var dækket af et stik af tufsten.

Sporene efter skibets oprindelig norddør, der vel har siddet over for den bevarede syddør, er gået tabt, muligvis fordi dørstedet blev helt eftermuret allerede i forbindelse med vestforlængelsen, da døren flyttedes et stykke mod vest. Tilsvarende forhold gør sig gældende i Nørre Nebel (s. 1183f.) og Tjæreborg (s. 1840), hvor kun den nordlige indgang blev flyttet, mens syddøren forblev på sin plads.

Vinduer. Kirken må i sin oprindelige skikkelse have haft tre vinduer i koret (ét i hver side) og

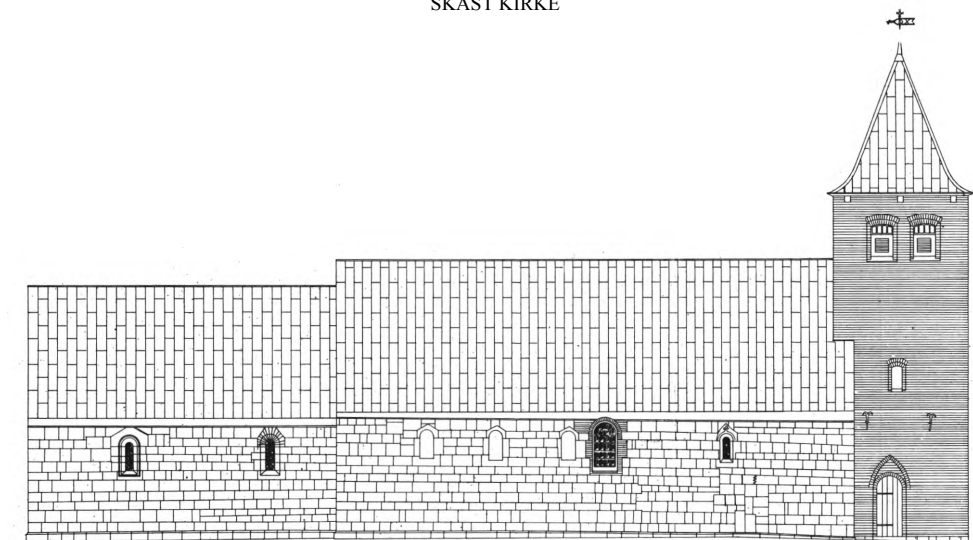

Fig. 6. Kirkens nordside 1:300, målt og tegnet af Hector Estrup 1890. – *Nordseite der Kirche. 1890.*

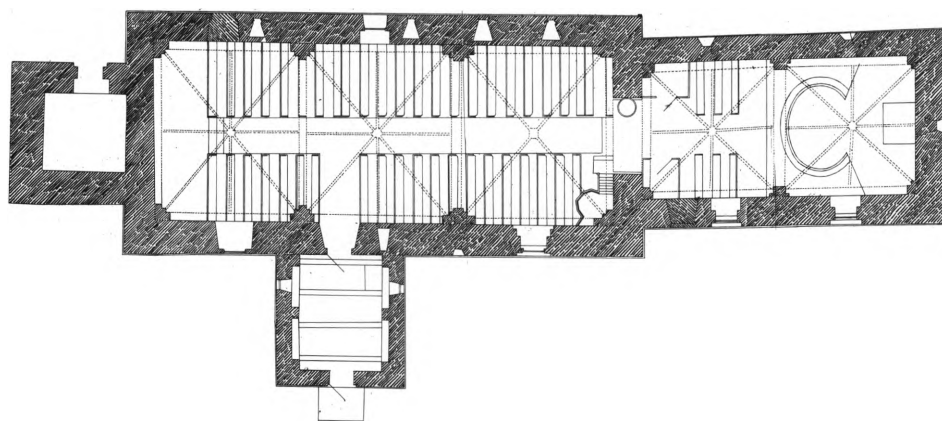

Fig. 7. Grundplan 1:300, målt og tegnet af Hector Estrup 1890. – *Grundriss 1890.*

seks i skibets langsider (tre i hver side). I forbindelse med udvidelsen fik koret og skibet et ekstra vindue i hver langside, så koret herefter havde i alt fem vinduer, og skibet otte vinduer. Grundplanen 1890 (fig. 7) viser, at skibets oprindelige åbninger var placeret med samme indbyrdes afstand i nord- og sydmuren, men således at sydsidens var trukket noget mod vest.

Af disse tilsammen tretten rundbuede og dobbeltsmigede vinduer er ti bevaret, de fleste på deres gamle plads. I kirkens nordside er således alle seks i behold, de fem genåbnet 1891-92 efter at de var opmålt og undersøgt 1888. To af de oprindelige vinduer i skibets sydside, nr. 2 og 3 fra øst, står som udvendige nicher; dog er det

vestre af de to som nævnt flyttet et stykke mod vest efter våbenhusets nedbrydning. Granitoverliggeren til korets østvindue, der nu fremtræder som en rektantet niche, er indmuret indvendig i korgavlen (bag altertavlen), mens en lignende overligger, der må have siddet over det ene af de to vinduer i korets sydside, nu befinder sig i Esbjerg Museum (inv. nr. 220/1953).

Vinduerne lader sig efter størrelse og udformning inddele i tre grupper:

1) Skibets oprindelige, højtstående vinduer, hvoraf fem ud af seks er bevaret, tre i nord (fig. 5a-c) og to i syd (fig. 5e og f). De er alle udført i granit og ret små (lysningerne er ca. 83 cm høje, svarende til 3 fod); de har tagformede overliger-

gere, og siderne udgøres med en enkelt undtagelse af én kvader. Nordsidens tre vinduer er affasede i lysningen på samme måde som mange romanske vinduer er det i Vester og Øster Horne herreder (sml. kirkerne i Ovtrup, Nørre Nebel og Henne, samt i Torstrup, Horne og Tistrup). Af sydsidens to vinduer er kun det østre (fig. 5f) affaset, og begge har en lille gennemgående profilering i kanten mellem smig og murplan.

2) Vestforlængelsens nordre vindue (fig. 5d), holder omtrent samme højde som skibets øvrige vinduer. Det har oprindeligt haft murede sider af tufsten, 1892 udskiftet med granitkvadre. Den runde bue kantes af en rundstav, som afsluttes i en fransk lilje, udhugget i svagt relief, svarende til adskillige vinduer i Skast herred (sml. f. eks. Vester Starup, s. 1655, og Vester Nebel).

3) Korets fire vinduer, nemlig de to nordvinduer (fig. 5g og h), som stadig er i brug, det adspaltede gavlvindue samt overliggeren i Esbjerg Museum. De to nordvinduer er noget højere end skibets, 112 cm i lysningen (svarende til 4 fod), det vestre (fig. 5h) formentlig som følge af en udvidelse i forbindelse med korforlængelsen. Det afsluttes med et muret stik af tufsten,

men er ellers uden udsmykning.¹³ Det østre vindue (fig. 5g) samt vinduet i gavlen står med affasede smige og er yderligere kantet med en lille omløbende profil. Samme affasning og indfatning findes i den fritgående overligger.

Den øvre del af en *†vinduesramme* (fig. 5b) fremkom 1888 i skibets 2. vindue i nord, regnet fra øst.¹⁴ Den er dannet af sammenstemmede stykker egetræ.

Etaperner i det romanske byggeri. Vestforlængelsen må i store træk svare til skibets vestre hvælvfag. Nøjagtigt hvor den nedbrudte vestgavl har befundet sig vil formodentlig kunne fastslås ved en arkæologisk undersøgelse. I forbindelse med udvidelsen blev syddøren som nævnt på sin gamle plads, mens norddøren flyttedes mod vest.

Det lille, liljesmykkede vindue synes at vise, at vestforlængelsen – således som det ikke er ualmindeligt på egnen (jfr. Lunde og Fåborg) – er foretaget ret k kirke stod færdig.

Korudvidelsen er foretaget endnu i romansk

tid, måske o. 1250. Kvadrene er af den samme gode kvalitet som i den oprindelige kirke, og vinduerne er rundbuede. Som i Henne og i Ål

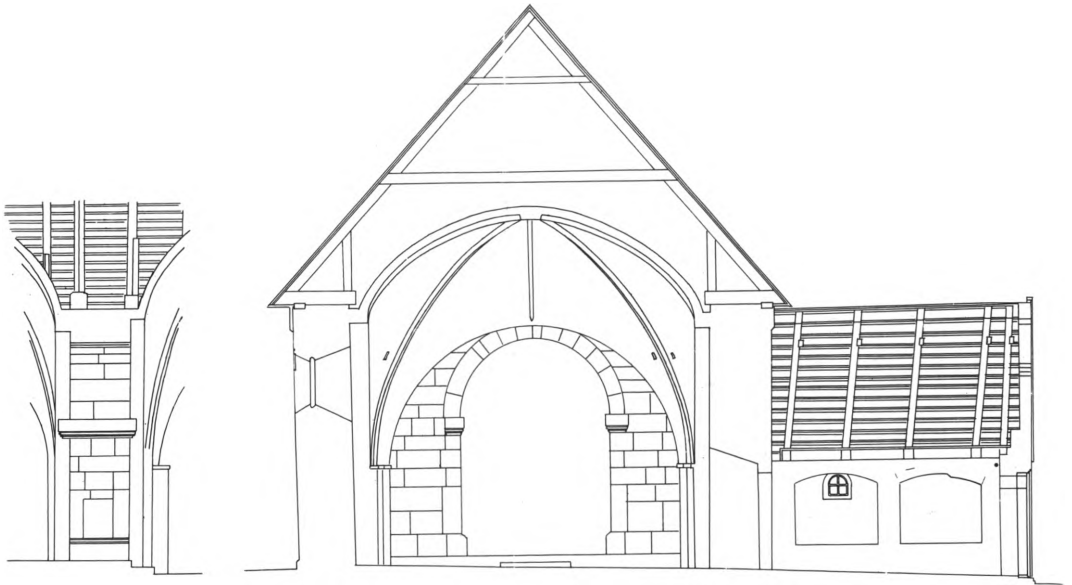

Fig. 8-9. Snit gennem kirken, 1:150, målt og tegnet af Hector Estrup 1890. 8. Snit gennem triumfbue, set mod syd. 9. Tværsnit gennem skib og *†*våbenhus, set mod øst. – 8. *Schnitt durch Triumphbogen gegen Süden.* 9. *Querschnitt durch Schiff und *†*Vorhalle gegen Osten.* 1890.

forlængede man blot flankemurene mod øst, men modsat disse korudvidelser, der må være af en lidt yngre dato, fik korgavlens i Skast ikke et trekoblet vindue. De bevarede vinduer i koret er imod sædvane noget højere end i skibet – et træk som kirken har tilfælles med Brøndum. Det gælder som nævnt også korets vestre vindue i nord, der formodentlig er udvidet i forbindelse med korforlængelsen, hvor det har fået sit nuværende stik af tufsten.

Fundet af en fundamentsten i gulvet ved korets sydvæg viser, at den nedbrudte *†korgavl* må have stået ca. 5,5 – 6,5 m øst for triumfmuren.¹⁵

Romansk billedkvader (fig. 12). I en kvader i korets østgavl, 37 × 35 cm, er i relief udhugget en springende hjort. – En kvader i skibets vestgavl, syd for tårnet, er udstyret med to streger, mens en sokkelkvader i korets nordside smykkes af et lille kors, udhugget under en fals på skråkantens plads.

En **søjlekapitel* (fig. 13-14), af grålig granit, måler 30 × 30 cm og er 24 cm høj. Det øverste, retkantede parti optager ca. halvdelen af stenen. I det runde parti herunder er der i hjørnerne udhugget fire reliefhoveder. Den cirkulære underside, 23 cm i diameter, har i midten et af-

trappet hul. Stenens funktion i Skast kirke er ukendt. Hvis den er udført som et søjlehoved, må den have været beregnet til en fritstående søjle og næppe til en portalsøjle. Stenen, hvis reliefhoveder ikke er uden en vis lighed med døbefonten i Vester Nykirke, befandt sig 1896 på »tårnloftet«, hvor den blev opmålt og tegnet af E. Rondahl. Nu i Esbjerg Museum (inv. nr. 129/1952).

Indre. Triumfmuren (jfr. fig. 8-9), der siden 1880'erne har stået afrenset for kalk, er på både øst- og vestsiden beklædt med granitkvadre, hvoraf flere i store formater, således indgår flere rejste kvadre i vangerne. Korbuen, som afsluttes med et rundt kilestensstik, er udstyret med en høj, profileret og veltilpasset sokkel og lange kraftige *kragbånd* (jfr. s. 1600, fig. 7). De sidstnævnte prydes på undersiden af en profil, som er ført om på vestsiden, hvorimod kragstenenes rått behandlede østender rager langt ind i koret, som om stenene i det ellers civiliserede murværk var bestemt til at sidde et andet sted.

Kirkens øvrige vægge, dækket af et tykt lag puds og kalk, er formodentlig af marksten,¹⁶ således i hvert fald vestforlængelsens nordvæg, som blev undersøgt af Estrup 1890. En lille *gem-*

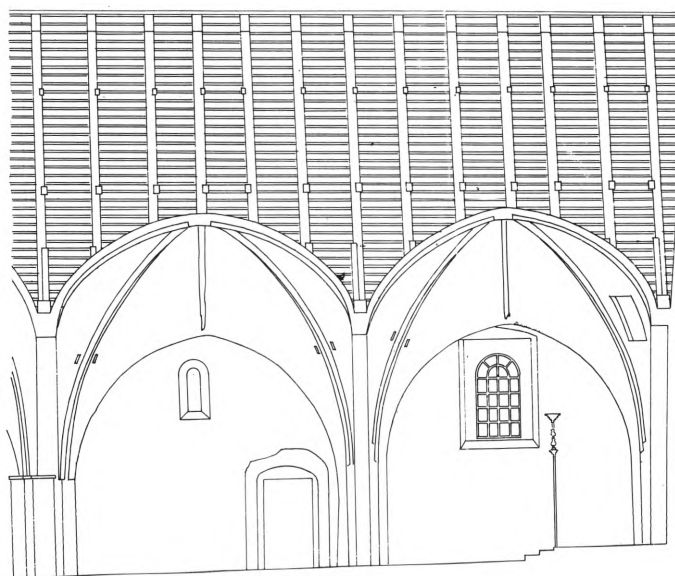

Fig. 10. Længdesnit gennem skibets to vestre hvælvfag, set mod syd, 1:150, målt og tegnet af Hector Estrup 1890. Det hævdede parti vestligst i skibet rummede en åben *†*begravelse, adskilt fra kirken ved et rækværk (s. 1907). – *Längsschnitt nach Süden durch die zwei Westjoche des Schiffes*. 1890.

Fig. 11. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1983. – Nordostansicht der Kirche.

meniche i korforlængelsens sydvæg har bund 115 cm over nuværende gulvniveau, er 44 cm høj og dækkes af et spærstik.

Gaule. Korudvidelsens gavltrekanter er udvendig af kvadre, indersiden er pudset, og i hvert tilfælde den øverste spids er af tegl muligvis efter en ommuring 1891-92. Skibets østre gavltrekanter blev brudt ned sidstnævnte år og er udvendig afløst af en forskalling af træ. Vestforlængelsens gavlfag, der bærer tårnets østmur, står pudset, men synes at være af marksten.

Tagværket, med dobbelt lag hanebånd og korte stivere, er i alt væsentligt fra ombygningen 1891-92; hvad der er af ældre tagværker er helt omkalfatret. Over skibets østende ses fem egespær, der har haft krydsende stivere af den såkaldte Arrildtype med ovale eller rektangulære taphuller.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. De fem hvælvfag, der afløste flade bjælkelofter, er indmuret ca. 1500-20 og er et arbejde af den såkaldte Liljemester med dennes karakteristiske, kalkmalede dekoration (jfr. kalkmalerier). Om tårnet, der på flere måder adskiller sig fra egnens øvrige tårne, da allerede var kommet til, lader sig ikke afgøre. En nu tilmuret lem i skibets vestre hvælvfag indicerer muligvis, at tårnet er bygget senere end hvælvene. Også det nedbrudte *†*våbenhus var senmiddelalderligt, men heller ikke her kan dateringen nærmere præciseres.

Ribbehvælvne, ca. 1500-20, to fag i koret og tre i skibet, har store lighedstræk med de samtidige hvælv i Jerne, Janderup, Horne¹⁷ og Alslev, der ligeledes er muret og dekoreret af Liljemesterens værksted.¹⁸ Fagene er ottedelte og hviler

på falsede piller uden vederlagsmarkering og på runde eller kun svagt spidsende buer. Ribberne er af kvarte sten med undtagelse af koret, hvor der også er brugt svagt profilerede, højryggede ribber, et træk som tillige kendes i Jerne.¹⁹ En nu tilmuret *†lem* (jfr. fig. 10) i skibets vestre fag, i det sydvestre hjørne, har givet adgang til loftsrummet.

På et formodentlig ret tidligt tidspunkt efter hvælvenes indbygning, i 1500'rne eller i 1600'rnas begyndelse, blev skibets østre fag om-muret muligvis som følge af en sammenstyrting. Det nye hvælvfag er muret som et krydshvælv med retkantede kragbånd (jfr. fig. 10) og savnede ved kalkmaleriernes fremdragelse 1930 Liljemesterens karakteristiske udsmykning. De anvendte munkesten er en smule mindre end i de øvrige hvælv.

Det lille *tårn* ved skibets vestende ligner på flere punkter det i Brøndum, men adskiller sig ellers fra flertallet af egnens kirketårne: det var oprindeligt uden forbindelse med skibet, det havde ingen muret trappe, og synes fra første færd at have været afsluttet med et pyramidespir, mens egnens kirker normalt har sadeltage eller spir fra baroktiden.

Tårnet er opført af munkesten over et enkelt granitskifte i vest. Under ombygningen 1891-92 blev det meste af vestmuren fornyet, og facaderne blev skalmuret med nye munkesten. Gammelt murværk ses nu kun øverst i nordsi-

Fig. 12. Romansk billedkvader i korets østgavl (s. 1887). NE fot. 1983. – *Romanischer Bildquader im östlichen Chorgiebel.*

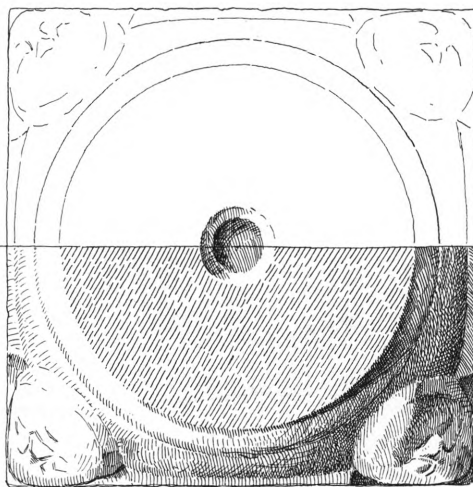
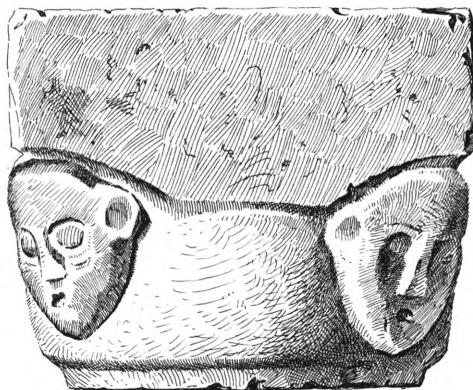

Fig. 13. Romansk *kapitæl af granit, nu i Esbjerg Museum, jfr. fig. 14 (s. 1887). Opstalt og plan, 1:5, målt og tegnet af E. Rondahl 1896. – *Romanisches *Granitkapitell, im Museum von Esbjerg (vgl. Abb. 14).*

Fig. 14. Romansk *kapitæl af granit, nu i Esbjerg Museum, jfr. fig. 13 (s. 1887). NE fot. 1983. – *Romanisches *Granitkapitell (vgl. Abb. 13).*

den samt i østmuren, som hviler på skibets østgavl. Inden ombygningen indgik der et større antal kvadre nederst i de hvidtede mure. Disse var oventil skalmuret af små mursten, vist nok ved en reparation 1724, udført i provst Maturin Castensens tid som kirkeejer. Jerndragere med »1724« og »MC« ses stadig øverst i sydsiden.

Indtil 1891 var nederste etage som nævnt uden forbindelse med selve kirken. Rummet, hvis gulv ligger to trin lavere end skibets, var som nu dækket med et bjælkeloft, og der var adgang udefra gennem en nu tilmuret, rundbuet dør i nordmuren, smykket af et spidsbuet spejl. Ved ombygningen blev tårnrummet omdannet til forhal. Der indsattes en bred, fladbuet dør, i spidsbuet spejl, i syd og en rundbuet fløjddør mellem tårn og skib. Tidligere må der have været adgang til de øvre stokværk via en lem i træloftet. Nu kommer man op i tårnet gennem en nymuret spindeltrappe ved nordsiden. Denne udmunder i et højt mellemstokværk, hvis vægge oprindelig har stået med fladbuede spare-nicher, hvoraf den vestre er væk og den søndre tilmuret. I den nordre niche er en tilmuret, falset glug, i syd et nyere, fladbuet vindue, mens en dør i østmuren leder indtil skibets loftsrum.

Af klokkestokværkets fem, udvendig fælsede glamhuller er kun det østre, fladbuede, oprindeligt, mens det søndre, der er rundbuet, formodentlig er ommuret 1724. De to fladbuede huller i nord må sammen med det vestre være nymuret 1891 som efterligninger af det østre.

Tårnet slutter i et firsidet, *blyklædt pyramidespir*, som meget vel kan repræsentere den oprindelige tagform, idet det nævnes allerede i indberetningen til Ole Worm 1638²⁰. Tagværkets opskalkning er muligvis først foretaget 1877, da blytaget blev fornyet og der opsattes en ny vindfløj. En lidt ældre tegning (fig. 16) viser spiret med plane flader.

Det senmiddelalderlige *†våbenhus* ved skibets sydside (jfr. fig. 7, 9 og 16), nedrevet 1892, var opført af blandede materialer, granitkvadre og munkesten; gavlmuren var ommuret i tegl fra grunden o. 1851.²¹ Det var et lavt, hvidtet og teglhængt hus, hvis tagryg flugtede med skibets murkrone. Indvendig var sidemurene hver op-

Fig. 15. Indskrifttavle, 1700-50, i tårnets sydside (s. 1891). NE fot. 1983. – *Inschrifttafel an südlicher Turmwand, um 1700-50.*

taget af to fladbuede nicher, én sten dybe, hvis bund var hævet ca. en halv meter over gulvet. Midt i gavlen var en fladbuet dør. I de to nicher nærmest skibet blev o. 1870¹¹ indsat vinduer med støbejernsrammer. Gulvet bestod af mursten, og bræddeloftet var lagt op 1841,²¹ efter at bjælkerne længe havde stået synlige i rummet. Våbenhuset blev betegnet som brøstfældigt 1700,¹¹ og 1791²² fandt synet, at det var i mådelig stand som følge af nedrivning af nogle *†*geværskabe (se inventar).

Kirkens fremtræden efter reformationen. I sognepræst Hans Jensens indberetning til Ole Worm 1638² siges det, at kirken er bygget af kvadre (»*saxo quadrato*«), hvilket synes at antyde, at det udvendige murværk allerede da – ligesom i dag – stod uden puds og hvidtekalk. Det samme var tilfældet i 1860'erne, da Burman Becker lavede sin lille penneskitse af kirken (fig. 16). Af samme skitse fremgår det, at tårn og våbenhus da var hvidtet. Provstesyndet påbød 1882, at granitkvadrene nederst i tårnet, omkring syddøren (i våbenhuset) samt i triumfmuren blev afvasket for kalk.²¹

Tagbeklædningen har i det mindste siden 1600'rne² bestået af bly. Også det nedbrudte, teglhængte *†*våbenhus har formodentlig oprindeligt været tækket med bly²³ og først fået sit tegltag i Maturin Castensens tid som kirkeejer. I de anklager, der rettedes mod ham for misrøgt af kirkerne i Jerne og Skast, nævnes det, at han i nogle tilfælde har ladet blyet udskifte med tagsten.²⁴ Ved blytagets seneste omlægning 1966 nedtoges en blytavle med årstallet »1850«.

De tilbagevendende vedligeholdelsesarbejder har foruden omsmeltning af blytaget navnlig omfattet større og mindre *omsætninger af kvadestensmurværket*, som har været betinget af bevægelser i murene, fremkaldt af trykket fra de indbyggede hvælv. I kirkesynet 1700 hedder det således, at muren på korets østende »er udskredet på begge sider«,¹⁰ og bedre stod det ikke til 1792, da kirkens sydøstre hjørne trængte til en hurtig reparation, fordi »de store sten« truede med at falde ud.²² 1853-54 påbød provstesynet, at kvadrene i skibets sydfacade mellem våbenhuset og det østre hjørne blev taget ned og genopsat, så muren blev lige.²¹ 1855 synes også korgavlen at være blevet omsat.²¹ Ifølge synet 1886 var der også bevægelse i skibets vestende, vest for våbenhuset. Her skulle kvadrene »sammenhugges« og opsættes på ny i cement. Samtidig skulle gesimsen renses for kalk, og de partier, der igennem tiden var udmuret med tegl, erstattes med nye kvadre med samme profil som de oprindelige sten. Inden genopsætningen skulle samtlige sten afbanes og renses med saltsyre og vand.¹¹

Kirkens *istandsættelse og ombygning 1891-92* gennemførtes som nævnt under ledelse af arkitekt Hector Estrup, Horsens, efter at kirkeværgerne i første omgang havde henvendt sig til arkitekt Axel Møller, Esbjerg.¹¹ Med udgangspunkt i et særligt kirkesyn i august 1887 udarbejdede Estrup 1890 et forslag, der i det store hele bevarede kirken i dens gamle skikkelse. Kirkeværgerne ønskede derimod en fuldstændig ombygning, hvilket Estrup var imod, og som da heller ikke fik ministeriets godkendelse. Dog tillod ministeriet, at våbenhuset blev nedbrudt og tårnrummet indrettet som forhal.

Arbejdet, der var forberedt ved en undersøgelse og opmåling af kirkens hvælv og vinduer 1888 og oprindelige døre 1890 (jfr. ovf.), indledtes med tårnet, hvis ombygning er beskrevet ovenfor. Reparationen af kor og skib, der foregik i sommeren 1892, må som nævnt have omfattet betydelige omsætningsarbejder, navnlig i skibets sydside, hvor ethvert aftryk af våbenhuset er fjernet, og det vestre af de to romanske vinduer – for symmetriens skyld – blev flyttet

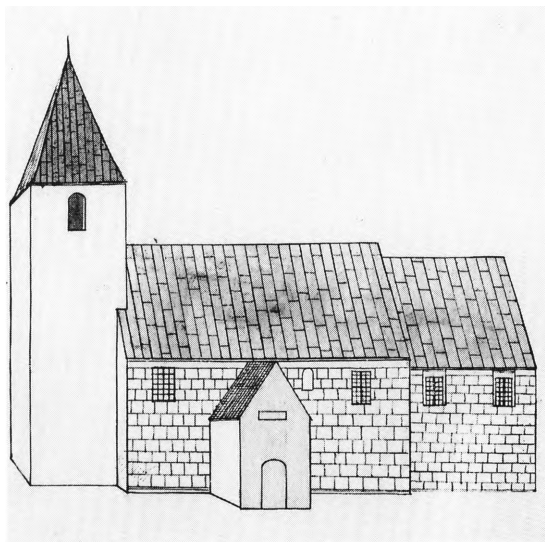

Fig. 16. Kirken set fra syd, tegnet af J. G. Burman Becker o. 1860. Det kgl. Bibliotek. – *Südsicht der Kirche. Zeichnung um 1860.*

mod vest. Syddøren blev tilmuret og præstedøren i koret taget i brug igen. Nordsidens gamle vinduer blev genåbnet, idet man samtidig tilmurede et nyere vindue midt i skibet. I syd, hvor der endnu omkring 1860 var retkantede, teglmurede åbninger med karme af træ, to i koret og to i skibet, (jfr. fig. 16), indsattes uniformerede, rundbuede støbejernsrammer, indfattet i granit. Disse vinduer, to i koret og tre i skibet, er 1981 fornyet som kopier af de gamle.

Kirken er i dag helt igennem præget af istandsættelsen 1891-92. Den vigtigste ændring siden da er kalkmaleriernes fremdragelse 1930. Udvendig står den store, blytækte kirke overalt i blank mur, indvendig er alt hvidtet med undtagelse af triumfmuren. I gulvet ligger røde teglsten på fladen.

Opvarmning. En kakkellovn, opsat i skibets nordøstre hjørne 1895, afløstes af nye varmeanlæg 1915 og 1947. 1985 installeredes el-varme.¹¹

En *indskrifttavle* (fig. 15), 1700-50, af sandsten, 35 × 80 cm, kan være opsat af Maturin Castensen i forbindelse med kirkens reparation 1724. Af den stærkt eroderede versalindskrift, indrammet af akantusløv, læses nu kun mindre pasager: »i dette Sted...«, »O, naaderige Gud...«.

Fig. 17. Udsnit af kalkmalet dekoration i korets østre hvælv, set mod øst, udført af den såkaldte Liljemester ca. 1500-20 (s. 1892). Ole Søndergaard fot. 1930. – *Ausschnitt aus Gewölbemalerei im östlichen Chorgewölbe gegen Osten. Eine Arbeit des sogenannten Lilienmeisters um 1500-20.*

Indmuret i tårnets sydside, tidligere muligvis i

våbenhusgavlen (jfr. fig. 16).

Vindfløjen over tårnets pyramidespir bærer årstallet »1877«.

KALKMALERIER

Kirkens fem hvælvfag smykkes af en stor dekoration (fig. 18 og 28), udført ca. 1500-20 af den såkaldte Liljemester,¹⁸ hvis hvælvudsmykning kendes adskillige steder på egnen, eksempelvis i Janderup (s. 1040), Ansager (s. 1574) og Alslev. Maleren var sandsynligvis murer eller synes i det mindste at have været tilknyttet det murersjak, som opførte hvælvne, idet farverne, okkerrødt, gråt og sort, ligger på den

oprindelige kalkbund. Omridsene er tegnet med en skarp genstand, måske en murske.

Dekorationen er den velkendte med et rødt treblad i hver kappe, samlet omkring en ring og omgivet af en sort pyramide eller gavl, der kronnes af en rød, fransk lilje. Liljerne gentages i den øverste spids af hver kappe, hvor de otte liljer tilsammen danner en stor, kunstfærdig roset (fig. 17). Ribber og buer smykkes af et sparemønster i rødt og sort – eller gråt, rødt og sort, malet på den hvide bund. Fra ribber, buer og pyramider udgår de karakteristiske, røde krabbeblade.

Kalkmalerier blev opdaget af Hector Estrup 1888 og undersøgt samme år af Magnus-Petersen. De to konstaterede, at malerierne var udført med »samme skødesløshed og mangel på omhu« som de dengang nyopdagede malerier i Horne kirke (jfr. s. 1451f.), og Magnus-Petersen fandt ikke, at billederne burde fremdrages, højst de trefarvede sparrer på ribberne, hvilket dog ikke blev til noget.

En egentlig afdækning og restaurering blev først foretaget 1930 ved Ole Søndergaard, som ved samme lejlighed udsmykkede skibets østre, ombyggede hvælv med en fri fortolkning af Liljemesterens dekoration. Efter en misforstået istandsættelse 1966, hvorunder der anvendtes plasticmaling, blev malerierne i begyndelsen af 1980'erne rensset og opmalet ved konservator Knud Simonsen; men som følge af løst siddende puds står de 1989 over for en ny istandsættelse. Efter de gentagne »opmalinger« optræder liljer og sparrer nu i to variationer.

Under reparation af korets østvæg fandtes 1985 rester af en kalkmalet *†baldakin* eller draperi i røde og brune farver, formodentlig udført i 1800'ernes begyndelse som baggrund for den lyst stafferede altertavle. Dekorationen ønskedes opmalet 1884,¹¹ men blev overhvidtet få år efter.

INVENTAR

Oversigt. Foruden den romanske granitdøbefont er der af kirkens middelalderlige udstyr kun bevaret en rest af en *Nådestolsgruppe, der har hørt til en sen-gotisk altertavle (nu i Esbjerg Museum).

Fig. 18. Indre set mod øst. NE fot. 1989. – *Innenansicht nach Osten.*

Kirkerummet domineres af det træskårne renaissanceinventar, der er kommet til i to hovedomgange. I årene 1586-87 opsattes den enkle prædikestol og en faltetavle, der formentlig har været af ungrenæssancens katekismustype. Henved tredive år senere blev dette inventar fornyet og moderniseret i højrenæssancestil på foranledning af kirkevægerne. 1618 tilføjes prædikestolens himmel, og to år senere opsatte man den nuværende altertavle, der ikke blot bærer navne på kirkevægerne, men også deres små portræthoveder. Fra samme tid er alterstagerne, der dog først er skænket af kirkeejerne 1749, og 1600'erne er

yderligere repræsenteret af en usædvanlig »støtte« under prædikestolen, gjort af en gammel skibsdel.

Stolestaderne, der har paralleller i sønderjyske kirker, dateres øjensynligt af det skårne årstal »1737« og det malede »1754«, der kan gælde den første staffering. Fra samme tid stammer et sæt *altermalerier, nu i Esbjerg Museum.

De gamle malerier er 1930 blevet afløst af tavlens nuværende, udført af Ole Søndergaard, der samtidig i det væsentlige bestemte inventarets nuværende *farvesætning*. På altertavlen og prædikestolen har han opfrisket en broget staffering fra midten af 1700'erne

Fig. 19. Altertavle, 1620, attikavinge med relief af David og Goliat (s. 1894). NE fot 1983. – *Altarbild, 1620. Seitenhang mit Relief von David und Goliath.*

(1754?) – med noget rigeligere forgyldning og bibeholdelse af prædikestolens malerier, der bærer præg af primitiv opmaling 1841. Stolestaderne, hvis grå bemaling går tilbage til 1907, er vidtgående fornyet 1966, og en snedkermæssig istandsættelse af renæssanceinventaret er foretaget 1985.

Alterbordet er fra 1930, muret af små røde sten, 193 × 113 cm, 100 cm højt. Murværket står blankt med et latinsk kors i mørke klinker på forsiden, bordet dækket af en gråmalet træplade. 1843 nævnes *†alterbordet* som et panelværk af fyr, der ønskedes malet og forsynet med en manglende fjæl og en liste ovenover (jfr. fig. 7).²¹ *†Alterklæder*. 1823 var klædet gammelt og ønskedes fornyet;²⁵ 1862 var det af rødt fløj.¹¹

Altertavle (fig. 20), 1620, opsat på foranledning af kirkeværgerne Niels Lauridsen Sadderup og Jep Sørensen Solbjerg, hvis navne og små portrætter pryder storvingerne (fig. 23, 24a-b). Tavlen er som den to år ældre himmel til prædikestolen udført af en flittig, vestjysk snedker, hvis hovedværk er inventaret i Sønder Borris kirke (Ringkøbing amt).

Den anselige opbygning består af postament, tredelt storstykke, todelt attika og topstykke, alt

med vinger, der i tidens stil er formet som rulleværkskartoucher med småspir. De næsten kvadratiske storfelter med en spinkel æggestavsramme flankeres af korintiske frisøjler med glatte skafter og kartoucheprydbælte. Postamentet har glat felt, kantet af volutfremspring, som prydes af små relieffer i kartoucheindfatning. I nord ses Pelikanen, der fodrer ungerne med sit blod, i syd Fugl Fønix; begge motiver optræder tilsvarende på snedkerens prædikestole i Dejbjerg og Sønder Lem (Ringkøbing amt). Den svære kvartrunde postamentgesims har fremspring med englehoved under storsøjlerne, over hvilke lignende fremspring bryder frisen, der på undersiden har »loft« med små drejede rosetter. Mens postamentvingerne rummer en enkel frugtklase, er storvingerne rigere smykket og bærer i versaler navnene på de daværende kirkeværger, hvis små portræthoveder afslutter vingerne foroven. I nord læses: »Niels/ Lavridz/ søn/ Sadrop«, hvis hoved er fremstillet med lidt tjavset hår og fuldskæg (fig. 24b), i syd: »Jep/ Søren/søn/ Solbire«, der ses glatraget og med store krøller (fig. 23, 24a). Yderst på storgesimsen flankerer småspir med årstallet »16/20« attikaen, der er en lidt forenklet udgave af storstykket. Dens korintiske søjler prydes på ungrenæssancevis af akantusløv, felterne er profilindrammede, og arkitrav og kronliste ledsages af henholdsvis en art vegetativ løbende hund og en æggestav. Attikavingerne, der foroven løber ud i diminutive ørnehoveder, rummer relieffer af David og Goliat (i nord, fig. 19) og af Samson, der sønderriver løvens gab; begge motiver er skåret efter så gamle forlæg som trykkene i Christian III.s bibel (1550).²⁶ Topstykket har to joniske hermer, en mandlig (i nord) og en kvindelig, flankerende det profilindrammede felt. Topvingerne har store ørne, og øverst bærer topgesimsen en lille gavli i form af et kvindehoved med jonisk kapitæl.

Felterne rummer *malerier* fra 1930, udført af Ole Søndergaard i olie på lærred. I storfelterne flankeres Korsfæstelsen af Julenat (i nord) og Opstandelsen, i attikaen ses Den barmhjertige Samaritan (i nord) og Den fortabte søns Hjemkomst, i topfeltet Den gode Hyrde. Malerierne

Fig. 20. Altartavle, 1620, med malerier udført 1930 af Ole Søndergaard (s. 1894). NE fot. 1983. – Altartavle, 1620. Gemälde von Ole Søndergaard, 1930.

står i overvejende grålige toner. Træværkets sammenhørende bemaling er i hovedsagen en opmaling af en staffering fra 1700'erne, dog med en noget rigeligere forgyldning. Dominerende

er en mørk blå, en brun og en mørk okker, der danner bund for forgyldte frakturmdskrifter. I postamentfeitet læses: »Gjøre dette til min Ihuskom(m)else«, i storfrisen: »Saa elskede Gud

Fig. 21-22. *Altermalerier, o. 1750 (s. 1896). 21. Opstandelsen. 22. Nadveren. Nu i Esbjerg Museum. NE fot. 1983. - *Altargemælde, um 1750. 21. Auferstehung. 22. Abendmahl.

Verden, at han hengav sin eenbaarne Søn (Joh. 3,16)« og i attikafrisen: »Død for Syndere«.

Et ældre sæt *malerier (fig. 21-22) er sammenhørende med stafferingen fra 1700'rne, hidrørende fra en istandsættelse, der formentlig også har omfattet stolestadernes bemaling (1754?, jfr. ndf.). Malerierne er udført på felternes gamle egepanel, øjensynligt af samme maler, som 1752

gjorde altertavlemalerierne i Spandet kirke (DK.Sjyll. s. 1188). Farverne, der domineres af en klar rød og en lys blå, står til dels noget tynde og med afskalninger. Fra storstykkets midtfeltet stammer en fremstilling af *Nadveren* (fig. 22). Jesus sidder traditionelt midt for bordet, med Johannes i sit skød og med højre hånd løftet velsignende. Apostlene, der har viltert svungne, fodsider og bare fødder, sidder opmærksomt om bordet bortset fra Judas, der i forgrunden er halvt vendt mod beskueren. Nadverfremstillingen har i nord været flankeret af *Jesu Døb*. Til venstre ses Johannes i profil knælende på en klippe, Jesus står i floden under ham, næsten frontal med hænderne samlet for brystet. I syd sås *Bonnen i Getsemane*, næsten som i Spandet, med Jesus knælende mod venstre midt i billedet, de sovende apostle i forgrunden. Attikaen havde i nord en fremstilling af *Korsfæstelsen*. Jesus hænger dybt i armene, mens Maria og Johannes står under korset i traditionelle sørgepositioner. Scenen er et dunkelt landskab med Jerusalem i baggrunden. Fra attikaens søndre felt hidrører *Opstandelsen* (fig. 21), mens det gamle topmaleri viser *Himmelfarten*, Maria og apostlene i et mørkt og øde landskab, kun oplyst af skæret fra Kristus, hvis underben stikker ud af skyen. Maleriet fremtræder, som også attikaens *Korsfæstelse*, mere end almindeligt groft i penselføringen, velsagtens fordi maleren har fundet, at han godt kunne sjuske med disse højt-siddende billeder. Under 1700'ernes farver er konstateret enkelte rester af formentlig originale malerier.

Snedkeren, hvis arbejdsområde især var egen omkring Ringkøbing Fjord, har også udført prædikestolshimlen (jfr. ndf.) og i Ribe amt endvidere altertavlen i Vester Nebel, prædikestolen i Brøndum og prædikestolshimlen i Henne (s. 1258 med note 39). Tavlen minder i sin opbygning ikke meget om snedkerens øvrige, men synes i udformningen med attika at efterligne den prægtige, fire år ældre altertavle i S. Jacobi kirke i Varde. Her må de to kirkeværger også have fundet inspirationen til deres usædvanlige portrætter på storvingerne (fig. 23-24). I Varde har giverne, borgmester Otto Ras-

mussen og Maren Nielsdatter, nemlig ladet sig afbilde ganske tilsvarende (s. 894 med fig. 18).

Ved tavlens istandsættelse midt i 1700'erne er de oprindelige malerier øjensynligt blevet ret grundigt afskrabet inden fornyelsen og træværkets nystaffering. 1841-43 ønskedes nogle sirater på altertavlen anbragt og malet, to »forzirings-spidsen« var faldet af, og det øverste maleri sunket i rammen.²¹ 1852 og 1884 blev tavlen opmalet i samme farver og forgyldning som førhen,¹¹ ligeledes 1930, da de nuværende malerier blev indsat. De gamle *malerier, der ikke synes berørt af opmalingerne, fik profilrammer og ophængtes i tårnrummet, indtil de 1966 blev afgivet som depositum til Esbjerg Museum (inv. nr. 328-33/1966). De er blevet konserveret 1967, mens en snedkermæssig istandsættelse af altertavlen er foretaget 1985.

Fra en senkatolsk (†)altertavle stammer resterne af en *(†)Nådestolsgruppe (fig. 26) fra o. 1500. Bevaret er kun lidt af tronsædet og Gudfaders venstre ben og arm, holdende en (nu halv) verdenskugle imod knæet. Stumpen, der er af egetræ uden farverester, er siden 1953 i Esbjerg Museum (inv. nr. 206/1953). Endnu 1888 var gruppen næsten fuldt bevaret, som det ses af Magnus-Petersens tegning fra dette år (fig. 26). Den viser en Nådestolsgruppe i traditionel, senmiddelalderlig udformning, angiveligt fire fod høj. Gudfader fremtrådte som en tronende gammel konge, der med højre hånd fremholdt sin lidende søn i skikkelse af en smerensmand, mens den venstre – ret usædvanligt – støttede verdenskuglen på skødet. Gudfaders krone havde mistet spirene, og gruppen var flækket i to stykker – en større højre del og den bevarede venstre. Gruppen må oprindeligt have været hovedmotiv i en senmiddelalderlig højaltertavle (jfr. s. 1114, 1228, 1660, 1688) eller eventuelt i en sidealtertavle (jfr. s. 1198). Da Helms 1874 besøgte kirken, fandt han »den gamle og den unge Gud« hensat i skjul under prædikestolen.

†Altertavle, 1586-87. I sysselprovsten Anders

Sørensen Vedels regnskabsbog for disse år omtales betaling for en altertavle, skaffet af provsten selv.²⁷ Tavlen, der må have hørt til den af

Fig. 23. Altertavle, 1620, storvinge med kirkeværgeren Jep Sørensens navn og portræt (s. 1894, 1896, jfr. fig. 24 a). NE fot. 1983. – Altarbild, 1620. Seitenhang mit Name und Bildniss des Kirchen vorstehers Jep Sørensen.

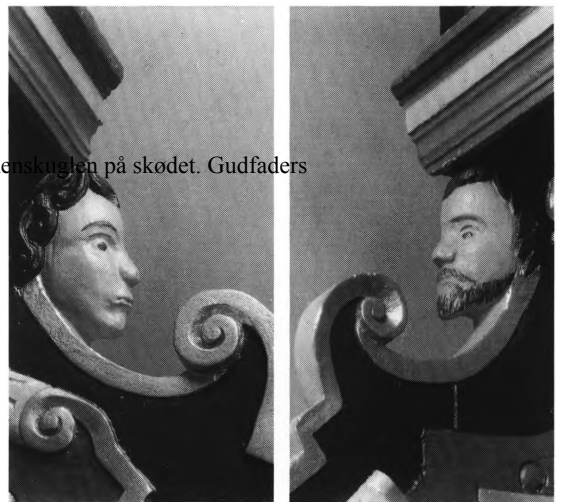

Fig. 24 a-b. Altertavle, 1620, portrætter af kirkeværgerne (s. 1894, 1896, jfr. fig. 23). a. Jep Sørensen, b. Niels Lauridsen. NE fot. 1989. – Altarbild, 1620. Bildnisse der Kirchenvorsteher. a. Jep Sørensen. b. Niels Lauridsen (vgl. Abb. 23).

Vedel anbefalede ungrenæssancetype som de bevarede i Øse (s. 1612), Næsbjerg (s. 1638) og Hostrup,²⁸ har kun tjent i henimod 30 år, før den er blevet afløst af den nuværende.

Altersølvet består af dele fra forskellig tid. *Kalken*, der har stempel for Carl Christian Sørensen i Ribe (til 1865) og i Varde (†1892), er 18 cm høj. Foden er cirkulær med en graveret bladranke og et lille pånitted, 2,5 cm højt, støbt krucifiks. Skaftledene er konkave, knoppen rund og glat ligesom bægeret. Under foden ses Carl Christian Sørensens stempel (Bøje 1982 nr. 6836, 6923). Den ældre *disk* har hørt til et altersæt leveret af Hans Pedersen Satterup i Hjerting (1764-83). Den måler 12 cm i tv. og har en graveret dekoration af koncentriske ringe. På undersiden Satterups gentagne stempel og ny graveret påskrift: »Skads Kirke«. ²⁹ Sættet omtales 1791,²² den til disken hørende †*kalk* formentlig endnu 1862.¹¹ *Alterkanden* er som *oblatæsk* nyere, kanden mærket »Cohr«, æsken »Sterling Danmark« og »F. Hingelbergs Aarhus«. Ved kirken opbevares endvidere en *alterkande* og *oblatæske* i sort porcelæn med guldkors fra Bing & Grøndahl, anskaffet 1902 og 1904.¹¹ En †*alterkande* af blik fra 1845 ²¹ var 1862 afløst af en ny, der som den daværende †*oblatæske* var af porcelæn.¹¹

Sygesættet, anskaffet 1910,¹¹ er et Københavnsarbejde i enkle former. Kalken har cirkelkors på bægerets side, disken på fanen. Sammenhørende læderfutteral med blåt indtræk. †*Sygekalk*. 1586-87 modtog sysselprovsten Anders Sørensen Vedel betaling for en ny kalk at besøge syge folk med.²⁷

Alterstager (fig. 25), o. 1600-1650, skænket til kirken af Jørgen Bruun og Johanne Bundesen (jfr. mindetavle nr. 1 og †begravelse) i forbindelse med deres erhvervelse af kirken 1749 (jfr. indledningen). Stagerne er 33 cm høje. Over den store, karnisprofilerede fod er indskudt en flad, bred krave. Skaftet er balusterformet med et midtled, der er formet som en lidt flad kugle, lyseskålen har torn af malm. På skaftets midtled er sekundært graveret givernes spejlmonogram og på foden årstallet »1749«. Nyere *syvstager* er opstillet på alterbordet.

†*Messehageler*. Efter svenskekrigen manglede 1668 en hagel.⁹ 1791 havde kirken to, af hvilke den ene var af rødt fløjls.²² 1823 omtales haglen som gammel,²⁵ 1862 var den af sort fløjls med forgyldte galoner.¹¹

Alterskranken er fra 1930, rektangulær, i blankt egetræ med muret skammel og ældre støbejernsbalustre fra 1878. †*Alterskranker*. 1862 var knæfaldet af fyrretræ, udstoppet og beklædt med læder. 1878 opsattes et nyt, halvrundt knæfald (jfr. fig. 7) med poleret håndliste af mahogni og støbejernsbalustre af den på egnen vanlige type (jfr. s. 1506), der er genanvendt i den nuværende skranke.¹¹

Døbefont (jfr. fig. 28), romansk af granit, en afart af egnens almindelige, glatkummede, vestjyske type (Mackeprang: Døbefonte, s. 174). Fonten er 87 cm høj, kummens tv. 69 cm. Foden, hugget af rødlig granit, er formet som en lav og bred søjlebase. Kummen, af en mere grålig sten, er halvkugleformet med vulst ved overgangen fra det cylindriske skaft og en dobbeltvulst langs mundingsranden. Forfybningen er velhugget uden afløb. Efter at den 1882 blev afrenset for kalk og maling, står overfladen nu

Fig. 25. Alterstager, 1600-1650, skænket 1749 af Jørgen Bruun og Johanne Bundesen (s. 1898). NE fot. 1983. – Altarleuchter, 1600-1650. Eine Stiftung von Jørgen Bruun und Johanne Bundesen 1749.

blank, kun med enkelte spor af kalk.¹¹ Fonten, der 1890 stod ved korbuens nordre vange (jfr. fig. 7), er opstillet midt i koret, siden 1985 på en gravsten (nr. 1).

Dåbsfad og *dåbskande* er fra 1959 i rustikeret messing, ifølge indskrift leveret af Aksel Bruun, Varde. Begge er mærket »Skads Kirke«. Et **dåbsfad* fra 1861,²¹ af messing, har halvkugleformet fordybning og glat fane, tv. 45 cm. På undersiden to stempler for Kobbermøllen ved Flensborg.³⁰ Siden 1983 i Skast Sogmuseum. Sammesteds opbevares en **dåbskande* af messing fra 1893.¹¹ Den er 27 cm høj, i skønvirkestil med cirkelkors på korpus. Mærket »Skads Kirke«.

Et *†fontelåg* omtales i inventariet 1791.²²

Prædikestol (fig. 27), 1586-87, opsat af kirkeværgerne Jens i Solbjerg og Laurits i Sadderup;²⁷ himlen er tilføjet 1618 og bærer kirkeværgen Niels Lauridsens navn (jfr. altertavle).

Prædikestolen er et enkelt ungrenæssancearbejde bestående af seks høje arkadefag, hvoraf de fem danner kurv, det sjette en kort bro fjernt opgangen. Felternes spinkle arkadebuer bæres af kannelerede pilastre med profilbase- og kapitæl, og bueslaget ledsages af små karvskårne cirkler vekslende med neglesnit. Kraftige vandrette profillister danner overgang til postament og frise, der har enkle profilfelter. Forneden afslutter en bred hængefrise med bladværksbuer. Dens smalle kantliste er ny (af fyr) ligesom prædikestolens dækplanke og læsepult, der står i blank eg. Det tofags opgangspanel med profilindrammede felter er oprindeligt ligesom mægleren, der er formet som en kanneleret jonisk søjle med akantusprydbælte. Prædikestolen er opsat i skibets sydøsthjørne, hvilende på en spinkel, skævt anbragt støtte med udskåret akantusløv (fig. 36), et stykke genanvendt skibstømmer fra slutningen af 1600'rne.³¹

Den 1618 tilføjede *himmel* er udført af samme snedker som altertavlen. Bagtil er himlen tilpasset hvælvingen, ud imod kirkerummet har den fem fag, hvis frise brydes af fremspring med løvehoveder. Under fremspringene flankerer snedkerens rundkinede englehoveder beskedne kartouche-hængestykker, det nordligste – over opgangen – med årstallet og kirkeværgens navn

Fig. 26. **†)Nådestolsgruppe*, o. 1500, fra *†)altertavle* (s. 1897). Kun den venstre del af Gudfader er nu bevaret, i Esbjerg Museum. Efter farvelagt tegning af J. Magnus-Petersen 1888. – **†)Gnadenstuhl von einem †)Schnitzaltar*, um 1500. Nur der linke Teil vom Gottvater ist erhalten geblieben, im Museum von Esbjerg.

(reliefversaler): »Niels Lavrsøn/ 1618«. Himlen krones af store kartouche-topstykker mellem hjørnespir svarende til altertavlens (delvis fornyede); halvdelen af et **topstykke* og et **spir* er nu i Esbjerg Museum.³² Himlens loft er fornyet i glat panel med bibeholdelse af den oprindelige midtroset. Langs himlens bagkant imod hvælvet et enkelt udsavet hængestykke, formentlig fra 1737.

Prædikestolens bemaling er som altertavlens en flere gange opfrisket og forgrovet staffering fra 1700'rne, formentlig udført 1754. Hertil hø-

Fig. 27. Prædikestol, 1586-87, med himmel fra 1618 (s. 1899). NE fot. 1983. – *Kanzel, 1586-87. Schalldekel 1618.*

rer felternes *malerier* af Kristus, Paulus og evangelisterne, hvis viltert svungne gevandter gør det sandsynligt, at billederne oprindeligt har været sammenhørende med altertavlens gamle malerier. Nu bærer felternes fremstillinger imidlertid ganske præg af yderst landlige opmalinger i 1800'rne. Til de afbildede, der ses stående med vante attributter imod en hvid bund, hører forgyldte frakturindskrifter i postamentfelterne. Fra opgangen ses: 1) »St. Mathæus«, med bog, men (i hvert fald nu) uden engel. 2) »St. Marcus«, med opslået bog og et menneskeagtigt løvehoved tittende frem bag venstre ben.

3) »St. Lucas«, med en skyggeagtig okse ved fødderne. 4) »St. Johannes«, skægløs, med lukket bog i venstre hånd, ørnen bag venstre fod. 5) »Sabator(!) M(undi)«, Kristus stående med korsæblet i sin højre hånd. 6) »St. Paulus«, med hovedet i højrevendt profil, støttende sig til et spinkelt sværd. Freiserens noget bortgemte placering antyder, at malerifelterne er blevet byttet om i forbindelse med 1800'ernes restaureringer. Frisefelterne rummer små skabelonornamenter, himlens frise en forgyldt versalindskrift fra Joh. 1,14, tilføjet i forbindelse med den seneste istandsættelse 1985.

Ifølge sysselprovsten Anders Sørensen Vedels regnskabsbog 1586-87 havde begge de daværende kirkeværger, »Jens udi Soelberg og Lauritz i Sadderup«, ydet afdrag på den ny prædikestol.²⁷ Den må have fået sin nuværende placering senest i forbindelse med, at Niels Lauridsen (søn af Laurits i Sadderup?) lod himlen tilføje. Den er en lidt enklere udgave af samme snedkers prædikestolshimle i Henne (s. 1257f.) og Brøndum (fra 1617) og savner bl.a. mesterens karakteristiske basunengle.

Prædikestolens skævt anbragte bærestolpe fra slutningen af 1600'rne må opfattes som en »støtte«, indsat for at stabilisere en hældende opbygning.³³ 1700'ernes nystaffering fulgtes 1841 af en opfriskning,²¹ hvis grovhed Helms beklagede 1874.³⁴ Nye opmalinger har fundet sted 1884¹¹ og 1930 (ved Ole Søndergaard), indtil prædikestolen med den seneste, konserverende istandsættelse 1985 har fået sin nuværende fremtræden.

Stolestaderne er i deres kerne fra 1737 (malet 1754?), bænkerne er dog fornyet 1966 samtidig med, at de gamle gavle udvidedes i bredden. De 35 gavle er af fyr, 113 cm høje, udført i én planke med udsvejfet topstykke, der prydes af fladsnitsagtigt løvværk omkring en glat medaljon. Den forreste gavle i nord bærer herunder det reliefskærne årstal: »1737«. Stoleværkets grå bemaling med skæringer på brun bund er fra 1966, men går tilbage til 1907.

Tre *gavle i Esbjerg Museum (fig. 29) og én i Skast Sognemuseum har bevaret den gamle form uden udvidelser, ligesom der midt på ses

Fig. 28. Indre set mod vest. NE fot. 1983. – Innenansicht nach Westen.

aftryk efter et nu forsvundet fyldingsspejl. Disse gavle har endvidere ældre farverester, sognemu-seets formentlig oprindelige med en grøn over en klar blå, dateret af årstallet »1754«, som står med hvidt i medaljonen.³⁵

Gavlene har i deres udformning sønderjyske paralleller i Brøns (1730), Spandet og Roager kirker (DK.SJyll. s. 1178, 1190, 1234). 1791 nævnes 25 mandsstole og 26 kvindestole,²² der 1862 alle var åbne (uden låger) og på én nær savnede fyldingsrygge.¹¹ 1882 blev stolestaderne stærkt fornyet under bibeholdelse af forstykkerne (gavlene) og de gamle sæder, for så vidt de ikke var for brystfældige. Bænkene fik ryg med en hel fylding og »passende skråning«.¹¹ 1890 omfattede stoleværket også stader i koret, formentlig en gammel ordning (fig. 7). 1907 fik staderne deres nuværende farver,³⁶ der senest er opfriskede ved den omfattende fornyelse 1966.

†*Stolestader*, omtalt i forbindelse med en stolestrid 1636, da herredstinget førte vidner på den gamle stolefordeling; bl.a. hørtes den gamle kirkevæрге Niels Lauridsen i Sadderup (jfr. altertavle og prædikestol). Da de fineste pladser omtaltes som de yderste næst »knapen«,³⁷ betegnelsen for spirene på panelværksgavlene, har stoleværket rimeligvis tilhørt egnens almindelige ungrenæssancetype (jfr. s. 1150, 1337).

†*Præste- og skriftestol*, formentlig fra renæssancetiden. 1791 sagdes den at rumme seks personer,²² og 1862 omtales et lidet †knæfald, som henstod i skriftestolen (jfr. skrifteskammel s. 1262). 1878 flyttedes præstens stol fra altret til korets nordvesthjørne,¹¹ hvor den 1890 udgjorde et panelaflukke med dør i syd (jfr. fig. 7). En †*degnestol*, der omtales tidligst 1791, stående syd for altret,²² fik 1821 repareret gulvet.²⁵ 1878 flyttedes den til korets sydvesthjørne, hvor den ses 1890 som pendant til præstestolen i nord (jfr. fig. 7).

Et *skab* til messetøjet er 1959 indrettet bag altret. †*Skabe*. 1637 bevilligede tinget »en schab att gjøriss til tingbøgerne att indhengis udi Schadst kiercke«.³⁸ 1880 anskaffedes et skab til messetøjet.¹¹ †*Geværskabe*. 1791²² sagdes våbenhuset at være i mædelig stand som følge af »geværskabenes« nedrivelse. Skabene, der har tjent til opbe-

varing af flintebøsser, må være opsat tidligere i 1700'erne i landmilitsens tid.³⁹ Tilsvarende fandtes i bl.a. Ovtrup (s. 1151) og Torstrup (s. 1432).

En nyere *pengeblok* af lyst, blankt træ, 86 cm høj, er opsat ved indgangen. En tilsvarende **pengebøsse* opbevares i Skast Sognemuseum.

Ved indsættelsen af tårnets nuværende *dørfloje* 1964 afleveredes de ældre **flojdøre* fra 1890 til Esbjerg Museum (inv. nr. 121/1964). Her opbevares tillige en **dørfloj*, der indtil 1958 sad i korets præstedør (inv. nr. 222/1958). †*Dørfloje*. 1862 var såvel skibets syddør som våbenhusets yderdør af egetræ, begge hængt så de åbnede indad.¹¹

Orgel, 1978, med ni stemmer, to manualer og pedal, bygget af P. Bruhn & Søn, Årslev. Dis-

Fig. 29. *Stolegavl, 1737, med bibeholdt oprindelig form (s. 1900). I Esbjerg Museum. NE fot. 1983. – **Gestühlswange*, I

position: Manual I: Rørfløjte 8', Principal 4', Gemshorn 2', Mixtur III. Manual II: Gedakt 8', Kobbelfløjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3'. Pedal: Subbas 16'. På *pulpitur* i skibets vestende med facade indfældet i brystningen og spillebord ved orglets nordside. Pulpituret er fra 1909, malet i gråt og brunt og med forgyldt frakturindskrift: »Guds Menighed Syng!«

†*Orgler*. 1) 1909,¹¹ formentlig bygget af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing. Ombygget 1929 af Horsens Orgelbyggeri ved Th. Frobenius & Co.⁴⁰ Disposition efter ombygningen (syv stemmer): Bordun 16', Principal 8', Salicional 8', Æoline 8', Octav 4', Fløjte 4', Gemshorn 2'; oktavkoppel, svelle, forte. Pneumatisk aktion, keglevindlade. På samtidigt vestpulpitur, der bibeholdtes 1978. Facaden var indfældet i brystningen og havde et centralt, rundbuet felt med attrappiber samt fire mindre sidefelter med sprosseværk. Spillebord i orgelhusets sydside.

Salmenummertavler, 1966, to ens, 88 × 55 cm, hvide i smal teakramme med sorte letmetal cifre. På triumfvæggen og skibets nordvæg. De har afløst en stor **salmenummertavle* fra 1909,¹¹ 113 × 100 cm, vendbar (med hængsler). Nu i Esbjerg Museum tillige med en kasse med numre (inv. nr. 336-37/1966). †*Salmenummertavler*. 1862 nævnes fire tavler til salmenumre, der 1880 udskiftedes med to nye.

To ens *lysekroner* af messing fra 1909 hænger i skibet;¹¹ i koret en lidt mindre fra nogenlunde samme tid.

Klokke, en omstøbning fra 1907, tv. 94 cm, med profilindrammede indskrifter i reliefversaler om hals og slagring. De gentager den gamle †klokkes (jfr. ndf. nr.2), idet der efter Claus Asmussens oprindelige støbeindskrift er tilføjet: »Støbt af B. Löw & Søn, København 1907«. Klokken er ophængt i en samtidig slyngebom af egetræ.⁴¹

†*Klokker*. 1) Klokkeskatten 1528 anfører Skast blandt de afleverende kirker, men med vedføjelsen: »Stander en klokke igen«. ⁴² 1700 var et stort stykke af den nedre kant afstødt, hvorfor klokken, som kan være den der er nævnt 1528, ikke havde været ringet i flere år og nu stod på gulvet i tårnet.¹¹ Omstøbt 1702.

2) (Fig. 30) 1702, støbt af Claus Asmussen i Husum på foranledning af kirkeejeren, borgmester i Ribe Christoffer Castensen. Den smukke klokke, hvis støber nogle år tidligere havde leveret en ny †tolvklokke til Ribe Domkirke (s. 518),⁴³ målte 86 cm i tv. Den var rigt forisret og havde indskrifter i reliefversaler. Om halsen læstes: »Gloria in excelsis Deo. Claus Asmvssen me fecit Hvsvm Anno 1702 (Ære være Gud i det høje. Claus Asmussen gjorde mig i Husum 1702)«. To små englehoveder markerede begyndelsen og afslutningen på tekstbåndet, der kantedes af lister og tre bladborder (fig. 30). Øverst løb en række store akantusblade, lige over skriftbåndet en ni gange gentaget akantusranke, udgående fra små løvehoveder, og under indskriften en næsten gotisk buefrise med vekselvis liljer og druer. På slagringen var mellem kraftige lister udmejslet en tolinjet indskrift: »Tenk Hierte ved hvert Slag Gvd tvsind Tak at yde,

Fig. 30. †Klokke (nr. 2, s. 1903), 1702, støbt af Claus Asmussen i Husum på foranledning af kirkeejeren Christoffer Castensen. M. Mackeprang fot. 1907 umiddelbart før omstøbningen hos B. Löw & Søn, København. – †*Glocke*, 1702. *Ein Guss des Claus Asmussen, Husum, auf Veranlassung des Patrons Christoffer Castensen. Bildaufnahme 1901 unmittelbar vor dem Umgiessen bei B. Löw & Søn, København.*

som dig sit Ord oc Fred lod ved sin salvid nyde./ Fred gode Frederick oc ønsk Gvd ver hans Ven som mig lod gyde ny. Christopher Castensen«. Kronen smykkedes af små perleborter, og på legemet fandtes to *relieffer, pelikanen, der nærer sine unger, og et kerubhoved i bladkrans (tvm. 4,5 cm). Reliefferne blev ud-savet inden omstøbningen 1907 og opbevares på Nationalmuseet (inv. nr. D 6951). På legemet var endvidere (sekundært) indmejslet vægtangivelsen 987 pd.

Klokkestolen er fra 1891, af fyrretræ. †*Klokkestole*. 1668 var klokværket i tårnet brøstfældigt,⁹ 1700 ganske forfaldent,¹¹ og 1887 omtales klokkestolens fodstykke som råddent.²¹

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) (Fig. 33) o. 1759, over lurgen Bruun til Krogsgaard, *1692, †1759, kgl. majestæts justitsråd og amtsforvalter over Riberhuus amt, samt den højædle og velbyrdige Iohanne Bundesen, *1692, †17□ (†1773, jfr. alterstager). De avlede Marie Anna, Anna Leth, Christiane Caroline, Catharine Elissabeth, Rasmus Bundesen, Iohanne og Iohann Ludvig Bruun. Begge inden disse mure hensatte (jfr. tåben begravelse i skibets vestende). »Lad Rygtet deris Hjerte law for Tiden sandrue bære, saa visner Blomstret i sin Grav og blaastrer dog til Ære.«

Mindetavlen er et karakteristisk arbejde fra Bastian Andresen Slesvigs stenhuggerværksted i Tjæreborg, udført i rød-, gul- og hvidflammet marmor, 141 × 104 cm. Over det højrektangulære indskriftfelt med reliefversaler fremholder to engle en krone og palmegrene, mens tunge rocailler og bladværk flankerer indskriftfeltets sider. Det understøttes foruden af en allegori over Tiden: en liggende, vinget genius med le ved fødderne og timeglas bag ryggen. Opbygningen genfindes bl.a. på den nært beslægtede mindetavle o. 1749 i Sdr. Bork (Ringkøbing amt) samt på Iohanne Bundesens broders epitaf o. 1761 i Ovtrup (nr. 1, s. 1154 med fig. 28), begge signeret »BASV«.⁴⁴ Selve indskriftfeltet er

Fig. 31. Mindetavle (nr. 2, s. 1904), 1790, opsat over halvgårdsfolkene Lambert Hansen og hans hustru Maren Mortensdatter af Johan Ludvig Bruun til Krogsgård. NE fot. 1983. – *Gedenktafel für die Halbbauern Lambert Hansen und seine Frau Maren Mortensdatter. Errichtet von Johan Ludvig Bruun zu Krogsgård, 1790.*

udover teksten smykket af en lille pyramideformet stele i relief, omvundet af bladværk og med en krone på toppen. Den fra naturens side farvestrålende marmortavle er hist og her forgyldt, og kronen foroven tillige bemalet med blåt samt rød farve, som også findes på den lille krone på pyramiden. På skibets nordvæg, 2. fag fra vest, siden 1985 båret af kraftige stålhager.

2) (Fig. 31) 1790, opsat af Johan Ludvig Bruun til Krogsgård (jfr. faderen, mindetavle nr. 1) over Lambert Hansen, *1713, †1788, og Maren Mortens Datter, *1713, †1790, fordum halvgårdsfolk i Aandrup. »Lambert var i Tiden troe, sparsommelig og vittig, Maren pasede(!) sin Boe, som Bonde Kone flittig. Det er uhyklet sagt om Konen og om Manden, thi dette Par var

vist en Siir i Bondestanden.« Under selve gravskriften en latinsk indskrift: »Diffiteri nequeo, me Lambertum carum habuisse, qvam qvidem am/biguitatem sic accipi oportet, ut et ego illi, et ille mihi, sem/per fuerit earissimus; ita dixit, ita monumentis manda/ri jussit! defuneti dominus Krogsgaard Anno MDCCLXL (Jeg kan ikke nægte, at jeg havde Lambert kær, og dette må opfattes så tvetydigt, at jeg altid ham og han altid mig havde kærester; således har den afdøde herre sagt, således har han ladet skrive på mindesmærket Krogsgård år 1790)«.

Grå kalksten, 143 × 93 cm, formentlig udført af Frands Bastiansen fra Tjæreborg. Størstedelen af mindetavlen udfyldes af det højrektangulære indskriftfelt med gravskrift og gravvers i reliefversaler. I et lille særskilt felt derunder er den latinske indskrift anført med fordybet kursiv. Stenens brede, tværriffede ramme brydes i hjørnerne og på midteraksen af rocailler, blomster og bladværk. Midt i indskriftfeltet er et lille reliefhugget alter med et kornneg foroven og på forsiden en rose, hængende i en bladguirlande. Bemalingen på mindetavlen domineres af den sorte indskrifttavle med forgyldte bogstaver. Gravverset står med sort på hvid bund, og rammen er malet brunrød. Dens dekoration er ligesom kornneget forgyldt, bladguirlanden er grøn, rosen rød.

Det særegne minde, sat af en herremand over sin fæstebonde,⁴⁵ er udført med den for stenhuggeren Frands Bastiansens karakteristiske blanding af stilelementer fra både rokoko og nyklassicisme. Mens ornamentikken er typisk for hans værksted i Tjæreborg, kendes der ingen direkte paralleller til tavlens opbygning (sml. i øvrigt s. 1800 og 1873ff., med henholdsvis note 53 og 81). Ophængt i stålhager fra 1985 på skibets nordvæg, 3. fag fra vest.

Gravsten. 1) O. 1710-20. Ulæselig, af lysgrå kalksten, 177 × 123 cm. Den udslidte indskrift har stået med reliefhugne versaler i et højovalt indskriftfelt, der udfylder stenens bredde. Derover et uregelmæssigt, fladrektangulært felt med indrullede ender, formentlig til en nu bortslidt gravsentens. I stenens hjørner er cirkelmedaljoner med evangelistsymboler: foroven Mat-

Fig. 32. Gravsten (nr. 2, s. 1905), o. 1743, over ungkarlen Hans Christensen. NE fot. 1989. – *Grabstein für den Junggesellen Hans Christensen, um 1743.*

tæus-engel (til venstre) og Markus-løve, forneden Johannes-ørn og Lukas-okse. I sviklerne samt øverst på indskriftfeltet er udhugget små planteornamenter, der øjensynligt henfører arbejdet til samme værksted som to gravsten i henholdsvis Henne, o. 1720 (nr. 2, s. 1266 med fig. 41) og Farup, o. 1711 (Ribe hrd.). Gravstenen var en overgang opsat på skibets sydvæg, bag stolestaderne, men er nu placeret i korets gulv, hvor den tjener som podie for døbefonten.

2) (Fig. 32) o. 1743, over den unge karl (dvs. ugifte) Hans Christensen, †17. marts 1743 i Brixbøl i hans alders 61 år og 9 måneder.

Grå kalksten, 180 × 119 cm. Det højovale indskriftfelt med fordybede versaler og kursiv trukket op med sort indrammes af en laurbærkrans med blomst på bånd foroven og forneden. Over og under feltet er to små, fladovale kransmedaljoner med bibelske citater. I det øvre læses

Fig. 33. Mindetavle (nr. 1, s. 1904), o. 1759, over Jørgen Bruun til Krogsgård og hans hustru Johanne Bundesen. Tilskrevet Bastian Andresen Slesvig i Tjæreborg. NE fot. 1989. – *Gedenktafel für Jørgen Bruun zu Krogsgård und seine Frau Johanne Bundesen, um 1759. Zugeschrieben Bastian Andresen Slesvig in Tjæreborg.*

med reliefhugne versaler på sortmalet bund: »Vi have her ingen blivende Sted, men vi søge den til kommende: Ebr. 13 (Hebr. 13, 14)«. I det nedre med fordybede, sorte versaler: »Vær tro ind til Døden, da vil ieg give dig Liesens(sic!) Krone: Apoc. 2:10 (Åb. 2, 10)«. Langs indskriftfeltets sider er tunge, volutagtige akantusranker, og i stenens hjørner ses evangelisterne med deres symbolvæsener samt med deres navne anført

med fordybede versaler på den smalle rammekant. Øverst »S. Matthæis« (til venstre) samt »S. Marcis« med langtunget løve, nederst »S. [Luc]æs« (til venstre) og »S. Ioha[n]nis«. En meget lignende gravsten fra o. 1739 findes i Brøndum, ligesom både den plumpt huggede ornamentik og de ubehjælpsomme figurer genfindes på en beslægtet sten i Tjæreborg, o. 1740-50 (nr. 2, s. 1873 med fig. 53). 1874 lå grav-

stenen »inden for kirkens dør«, siden var den opsat bag stolestaderne i skibets nordvæg, hvorfra den 1985 blev flyttet til nordvæggen i tårnet.

En †*begravelse* i koret, vel en muret krypt, for ejerne af herregården Oksvang var allerede 1862 forlængst tilkastet. Den har sandsynligvis bl. a. rummet Henrik Stampe (†1539) og hustruen Karen Munk (†o. 1544), om hvem man ved, at de blev begravet i kirken. Her, muligvis i den nævnte krypt, bisattes tillige fire søstre til herregårdens senere ejer Jørgen Munk (†1577 og begravet i Alslev).⁴⁶

En åben †*begravelse* i skibets vestende (jfr. fig. 7), indrettet af Jørgen Bruun til Krogsgård, †1759 (jfr. mindetavle nr. 1), omtales i Pontoppidans Danske Atlas 1769.⁴⁷ Rummet var adskilt fra den øvrige kirke ved et højt rækværk, der endnu sås 1890,⁴⁸ selvom man allerede 1842 havde ønsket begravelsen fjernet.²¹

Ved samme lejlighed havde man gerne set de gamle, forfaldne †*kister* nedsat på kirkegården, men indtil 1857 henstod seks dog på deres gamle plads.⁴⁶ Indskrifter på de fem af kisterne viste, at de rummede henholdsvis Jørgen Bruun selv, hans hustru Johanne Madsdatter Bundesen, †1773 (jfr. †kisteplade), hans svigerfader, regimentskvartermester Rasmus Bundesen, †18. marts 1702, hans datter Maria Anna Bruun, †10. maj 1751 samt hendes datter med amtsforvalter Laurids Kristensen ved navn Johanne, †14. juni 1763. 1891-92 måtte ligkisterne fjernes, da man lagde indgangen gennem tårnet.⁴⁹

†*Kisteplade* (fig. 34), o. 1773, fra kisten tilhørende Johanne Madsdatter Bundesen,⁵⁰ som i ægteskab med forrige højædle og velbyrdige hr. justitsråd Iørgen Bruun, amtsforvalter i Ribe og herre til Krogsgaard, avlede Marie-Anna, Anna-Leth, Catharine Elisabeth, Rasmus Bundesen, Johanna og Iohan-Ludvig Bruun, *1692 i Øster Hæsinge i Fyhn, †1773 i Ribe. Tre gravvers.

Den hvælvede messingplade, 40 × 27 cm, med indridsede versaler, var udformet som en højoval, der foroven og forneden forlængedes i en bred tunge. I disse og langs kanten var gravversene anført. Opbevarede i Esbjerg Museum (inv. nr. 668), hvorfra den i juli 1977 blev stjålet.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. – *LA Vib.* Skast herreds tingbog 1668 og 1674.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1886, s. 54ff. – *Indberetninger.* Jacob Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), J. Magnus-Petersen 1888 (kalkmalerier), Ole Søndergaard 1931 (to) (kalkmalerier; altertavle og prædikestol), Knud Simonsen 1980 (kalkmalerier), Birgit Als Hansen 1985 (gulvundersøgelse), Mogens Larsen 1983, 1985 (to) og 1987 (kalkmalerier og lydhimmel).

Tegninger og opmålinger. *KglBibl.* Tegning af kirken ved J. G. Burman Becker o. 1860(?). *NM2.* Akvarel af kalkmalerier og opmåling af romanske vinduer ved Hector Estrup 1888. Akvarel af kalkmalerier og tegning af gotisk figurgruppe ved Magnus-Petersen 1888. Grundplan af bygning, nordfacade, længdesnit og tværsnit samt opmåling af præstedør og skibets norddør ved Hector Estrup 1890. Tegning af døbe-

Fig. 34. †Kisteplade (s. 1907), o. 1773, for Johanne Madsdatter Bundesen. Esbjerg Museum fot. – †*Sarg-schild für Johanne Madsdatter Bundesen, um 1773.*

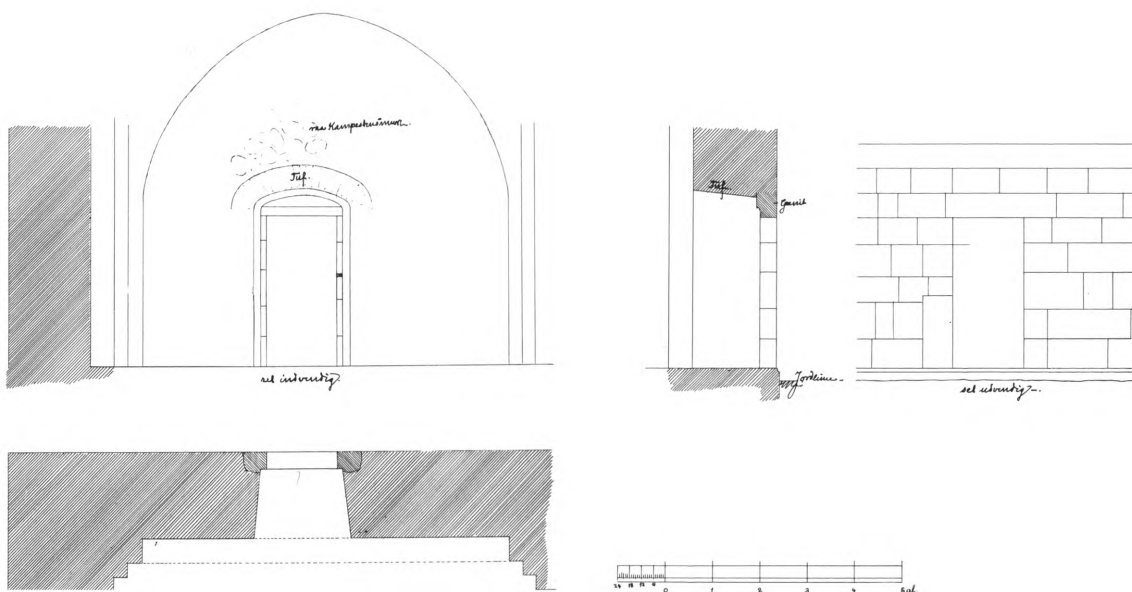

Fig. 35. Plan, opstalter og snit, 1:100, af tilmuret dør i vestforlængelsens nordside (s. 1884), målt og tegnet af Hector Estrup 1890. – *Grundriss, Aufrisse und Schnitt einer vermauerten Tür in der Nordwand der Westverlängerung.*

font og opmåling af søjlekapitæl ved E. Rondahl 1895 og 1896. Grundplan og tværnsnit af bygning ved Henrik Jacobsen 1986.

Litteratur. Jacob Helms: Danske Tufstenskirker I-II, 1894.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Lars Grambye. Redaktionen afsluttet oktober 1989. -

¹ DiplDan. 2. rk., V 31. -

² Sognepræst Hans Jensens indberetning til Ole Worm 1638. Præsteindberetninger til Ole Worm, I, s. 245, udgivet ved Frank Jørgensen 1970. -

³ DiplDan. 2. rk., XII 89; sml. også Repert. 2. rk., 162 (1452). -

⁴ Kronens Skøder II, 631. -

⁵ RA. DaKanc. A 29. Efterretninger om kirkeieerne 1726-97. -

⁶ Jfr. note 5. -

⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn (C 4.710). -

⁸ Der kendes ikke egne præster i Skast efter reformationen, men det fremgår ikke utvetydigt, at Skast var anneks til Jerne 1538. Jfr. RA. Ribe bisp. Registre på sognepræsters ejendom og rente udi Varde syssel 1538. -

⁹ LA Vib. Skast herreds tingbog, 1668. Syn 26. marts, indført 5. maj 1668. -

¹⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C - 4.189). -

¹¹ Synsprotokol 1862ff. -

¹² Udtrykt i en jysk fod, ca. 28 cm lang, er kvadrene 2 3/4 fod høje og henholdsvis 2 1/4, 4 og 3 fod lange. -

¹³ Tufstensstikket er ændret 1892, så det nu fremtræder med en rundbuet overside, og samtidig er den ydre smig blevet affaset. -

¹⁴ Jfr. Valdemar Koch: Vinduesrammer af Egetræ i danske Landsbykirker fra den ældre Middelalder, i: ÅrbOldkHist. 1898, s. 59-68. -

¹⁵ Indberetning ved Birgit Als Hansen 1985. -

¹⁶ Murfladerne er ikke tilgængelige for en undersøgelse over hvælvene, idet hvælvlokkerne er udmuret. -

¹⁷ Jfr. s. 977, 1038 og 1446f. -

¹⁸ En uddybende artikel, Niels Jørgen Poulsen: »Liljemesteren«. En jysk murer og hans hvælvdekorationer, forventes trykt i værket Danske kalkmalerier 1990. -

¹⁹ Pudsens tendens til at drysse skyldes formentlig, at kalkmørtelen indeholder salt. Den anvendte kalk er »skælkalk« af brændte blåmuslinger tilsat strandsand. -

²⁰ Indberetning til Ole Worm 1638, jfr. note 2. I sognepræst Hans Jensens beskrivelse hedder det, at kirken står med et spir (»cum pyramide«), mens det om kirken i Jerne blot siges, at den er med tårn (»cum turri«), -

²¹ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokoller for kirker og præstegårde 1828-1900 (C 44.3-8). -

²² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C - 4.190). -

²³ I kirkesynet 1700 var hele kirken tækket med bly. -

²⁴ Jfr. Jesper Madsen: Magister Maturin Castensen, i ÅrbRibe. 1906, s. 51-112.

²⁵ LA Vib. Ribe stifts- og købstadsprovsti. Synsprotokol 1813-24 (C 364.13).

²⁶ Jfr. M. Mackeprang: Illustrationerne i Christian III's Bibel som Forlæg for Kalkmalerier, i Kirkehist-Saml. 1950. Samme forlæg har snedkeren brugt til en Samsonfremstilling på prædikestolen i Sønder Borris (Ringkøbing amt).

²⁷ RA. Anders Sørensen Vedels regnskabsbog.

²⁸ Se Ebbe Nyborg: Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler. Om inventarfornyelse i de sydvestjyske kirker i reformationsårhundredet. I publikationen fra det 11. nordiske ikonografiske symposium i Gran på Hadeland (Norge), 1988 (under trykning).

²⁹ Se Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmedemestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, Varde 1983, s. 116 (mærket HSc), 150 og fig. 251a.

³⁰ Stemplerne er cirkulære med takket kant, det ene med Frederik VII.s kronede monogram, det andet med to korslagte hamre og mellemfaldende versaler »CFKM«, gengivet i Jens Larsen: Gammelt Messing, 1978, s. 60-61 (nr. 12) og i kataloget Kobbermølle gennem 350 år, udg. af Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1976 (nr. 4).

³¹ Stykkets ret spinkle dimensioner og form med krumning (bjælkebugt) og en udvidelse (nu foroven) tyder på, at der er tale om et stykke af en tværskibs forbindelse på et mindre skib. Udvidelsen må have udgjort bjælkens ene ende og tjent som knæ til befæstelse ved spanter og skibsside. Den daterende akantusdekoration, der kun findes på stykkets forside, har selvsagt skullet ses, og der må derfor snarest være tale om en dæksbjælke fra bak eller skanse. Bestemmelse ved Ole Ventegodt, Orlogsmuseet.

³² Spiret måler 48 cm, af topstykket er kun nedre halvdel i behold. Begge stykker har rester af 1700'ernes bemaling i blå, rødt, grønt og hvidt (inv. nr. 693 × 3-4).

³³ Sådanne nævnes ikke sjældent i kirkeregnskaberne (jfr. Årre, s. 1795). Men det er usædvanligt at finde et sådant interrimistisk arrangement bibeholdt til vor tid.

³⁴ Indb. i NM2. Helms noterede sig ligeledes den endnu eksisterende stavfejl i Frelserens navn.

³⁵ Samme farver tillige med en rød er iagttaget på gavlen med årstallet 1737, der 1953-66 var i Esbjerg Museum. De tre her opbevarede gavle har inv. nr. 334-35/1966 og 53/205. Yderligere to gavle var 1966 i privateje i Bramming.

³⁶ Synsprotokol 1862ff. Bemalingen skulle efter synets ønske foretages »med lignende farver, som er anvendt i statens kirker i Lunde og Ovtrup«.

³⁷ Skast herreds tingbog 1636, udg. ved Poul Rasmussen, 1956, s. 81f.

³⁸ Skast herreds tingbog 1637, udg. ved Poul Rasmussen 1956, s. 197. Jfr. Jesper Madsen: Fra Jerne og Skads Sogne, i ÅrbRibe 1910, s. 81-82.

³⁹ Se H. K. Kristensen: Træhest og landmilits, i ÅrbRibe, XV, 1960-63, s. 342-54.

⁴⁰ Organist Per Günther: rapport af 12. juni 1977 om kirkens daværende orgel. I den danske Orgelregisterant.

⁴¹ Et ældre klokkeophæng og en klokkekebel opbevares i Esbjerg Museum (inv. nr. 693 × 1-2).

⁴² Søren Manøe Hansen: Klokkeskatter i Ribe amt 1526-29 og 1601. I ÅrbRibe 1984, s. 168f.

⁴³ Jfr. C. Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere, 1882, s. 124.

⁴⁴ De to kronebærende engle med palmegrene er et gennemgående motiv i hovedparten af de kendte gravminder fra Bastian Andresen Slesvigs hånd. Udover mindetavlerne i Sdr. Bork og Ovtrup genfindes det på en række ligeledes signerede gravsten i Jerne (nr. 8, o. 1754, nr. 9, o. 1764, s. 997 med fig. 29), i Darum (Gørding hrd., o. 1764) og i Sønderho på Fanø (o. 1760). Sidstnævnte sted er også et interessant eksempel på, at stenhuggeren har varieret motivet (o.

Fig. 36. Støtte under prædikestolen, et stykke genanvendt skibstømmer fra slutningen af 1600'erne (s. 1899). – *Kanzelstütze aus wiederverwendetem Schiffbauholz. Ende des 17. Jahrhunderts.*

1760), samt endvidere to gravsten udført af sønnen Frands Bastiansen (o. 1780 og o. 1806), hvor faderens karakteristiske motiv er gentaget, utvivlsomt efter bestillernes ønske. Tilsvarende ses på en gravsten i Lønborg (Ringkøbing amt), ligesom sønnen allerede o. 1772 varerede det oprindelige motiv på en sten i Jerne (nr. 11, s. 998 med fig. 32a). Endelig må en ellers noget afvigende gravsten med motivet i Ribe Domkirke fra o. 1797 (nr. 92, s. 631 med fig. 466) formentlig også tilskrives Tjæreborg-værkstedet. Se i

øvrigt gravminderne i Tjæreborg, s. 1873ff. med note 81. -

⁴⁵ Sml. Tvillingsogne af Geest og Marsk: Sneum og Tjæreborg, bd. I, 1972, s. 193ff. -

⁴⁶ Nielsen: Herredsbeskrivelse, 1862, s. 18f., 25. -

⁴⁷ DaAtlas V, 2, s. 697. -

⁴⁸ Jfr. Hector Estrups opmåling, fig. 10. -

⁴⁹ Jesper Madsen: Fra Terne og Skads Sogne, i Årb-Ribe 1910, s. 82.

⁵⁰ Jfr. note 45, s. 191.